

УДК 657:15

Гринюк Ю.М.

асистент кафедри управління персоналом та економіки праці
Національного університету харчових технологій

ЦІЛЬОВІ ПІДХОДИ ДО ЗМІСТОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті представлено критичний огляд існуючих методів визначення фінансових результатів та еволюційні трансформації їх змісту. Обґрунтовано ключові дефініції фінансових результатів з позиції економічного, бухгалтерського, управлінського та податкового підходів. Уточнено категоріально-понятійний апарат фінансових результатів діяльності підприємств з урахуванням двох форм їх прояву (позитивної та негативної) і надано авторське формулювання цієї економічної категорії.

Ключові слова: прибуток, збиток, фінансові результати, метод зміни вартості чистих активів, балансове рівняння, метод «витрати-випуск».

Гринюк Ю.М. ЦЕЛЕВЫЕ ПОДХОДЫ К СОДЕРЖАТЕЛЬНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье представлен критический обзор существующих методов определения финансовых результатов и эволюционные трансформации их содержания. Обоснованы ключевые дефиниции финансовых результатов с позиции экономического, бухгалтерского, управленческого и налогового подходов. Даны уточнения категориально-понятийного аппарата финансовых результатов деятельности предприятий с учетом двух форм их проявления (позитивной и негативной) и авторская формулировка этой экономической категории.

Ключевые слова: прибыль, убыток, качество финансовых результатов, метод изменения стоимости чистых активов, балансовое уравнение, метод «затраты-выпуск».

Hryniuk I.M. TARGETED APPROACHES TO MEANINGFUL INTERPRETATION OF FINANCIAL RESULTS OF ENTERPRISES

The article presents a critical review of existing methods for determining financial results and evolutionary transformation of their content. Proved key definitions of financial results from a position of economic, accounting, management and tax approaches. Specified categorial-conceptual apparatus of financial results of enterprises given two forms of their manifestation (positive and negative) and granted author's wording of this economic category.

Keywords: profit, loss, financial results, method of changes the net asset value, balance equation, method of «costs-issue».

Постановка проблеми. Фінансовий результат (у цьому випадку тотожно прибутку) як об'єкт дослідження опинився у центрі обговорення ще задовго до виникнення економічної теорії як науки, а дискусії з приводу його економічного обґрунтування тривають вже не одне століття. Проте значна частина науковців нині продовжують розглядати фінансовий результат тільки з позиції прибутку, що як мінімум не доречно, адже на практиці діяльність підприємств призводить до трьох кардинально відмінних наслідків: вони можуть взагалі не мати прибутків (нульовий фінансовий результат), отримувати прибуток (позитивний фінансовий результат), або протилежний йому результат – збитки (негативний фінансовий результат). Тому від правильності логіко-гносеологічного розуміння змісту категорії фінансових результатів згідно ключових цільових підходів, вироблених вітчизняною і міжнародною практикою господарських розрахунків та обліку, залежить обґрунтованість критеріїв оцінки ефективності діяльності підприємства та їх відповідність потребам ринкового середовища та окремого підприємця (виробника).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідження економічної природи походження фінансових результатів та розробку їх категоріально-понятійного апарату вагомий внесок зробили вітчизняні і зарубіжні учені-економісти, як то Л.А. Бернстайн [1], І.О. Бланк [7], Н.А. Бреславцева [11], О.О. Власова, Л.В. Дікань [9], Л.І. Есманова [8], В. П. Кодацький [12; 13], В.О. Мец [2], Р.С. Сайфулін, А.Д. Шеремет [10] та інші.

Постановка завдання. Подальші дослідження спрямовані на критичний огляд чинних методів розрахунку фінансових результатів підприємств з точки зору економічної науки і бухгалтерського обліку, а також теоретичних підходів до формулювання їх

змісту та оцінки практичної значимості їх використання в сучасних ринкових реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розділяючи підхід щодо розрізнення понять «фінансовий результат», «прибуток» та «збиток», синтезуючи в першому два останніх, у подальших дослідженнях керуватимемось принципами комплексності дефініції «фінансовий результат», починаючи з еволюційних витоків його походження та не обмежуючи його лише рамками позитивної області значень (прибутком).

Так, Л.А. Бернстайн, трактуючи чистий результат господарської діяльності як «те, чого підприємство намагається досягти, а їх цінність у значній мірі визначається величиною і якістю» [1, с. 247], одразу переходить до деталізації економічної сутності прибутку. В.О. Мец у роботі «Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства» [2] взагалі не дає визначення поняття «фінансовий результат» і також зосереджує увагу на з'ясуванні змісту категорії «прибуток». Розмежування прибутку та збитку як складових фінансового результату відсутнє й у монографії К.С. Салиги і Є.Ю. Ткаченко «Управління фінансовими результатами підприємства» [3], що тим більше не зрозуміло з огляду на її назву, спільної роботи під авторством Н.Н. Селезньова і А.Ф. Іонові [4] та низки інших.

На протипагу зазначеним вище поглядам, колектив українських авторів наголошує, що «результатом господарської діяльності є економічний її підсумок у грошовій формі, який має два «полюси» прояву: позитивний і негативний, тобто прибуток і збиток» [5, с. 155], з чим варто погодитися.

Семантика складових категоріального апарату фінансових результатів бере початок у витоках німецької факторної бухгалтерії XVI ст., однак тільки у XX ст. сформовано основні методи їх визначення,

які активно використовуються в сучасних міжнародних системах обліку, а для деяких економістів стали ідеологічним базисом трактування змісту фінансових результатів.

За першим методом «зміни вартості чистих активів» фінансовий результат обчислюється як різниця такої вартості на початок та кінець звітного періоду. Так, російський економіст О.В. Єфімова [6, с. 344] розглядає фінансовий результат, право розпоряджатися яким має власник, тільки як прибуток у вигляді приросту чистих активів. Вітчизняний науковець І.О. Бланк зауважує, що чим вищим є рівень капіталізації прибутку, тим «у більшій мірі підвищується вартість його чистих активів (активів, створених коштом власного капіталу), а відповідно, і ринкова вартість підприємств у цілому» [7, с. 18]. Таким чином, динаміка величини прибутку прямо віддзеркалює зміни ділової репутації компанії та її вартості на ринку при злитті, поглинанні або продажу. Однак приріст (зменшення) чистих активів знаходиться під впливом безлічі факторів, як то акумулювання фінансових ресурсів через випуск цінних паперів, або кредитування, вилучення прибутку власниками чи погашення заборгованості. Як наслідок, відхилення розміру чистих активів за період, розраховане з урахуванням наведених чинників, може істотно відрізнятися від величини фінансового результату, отриманої за іншими методичними рекомендаціями.

Другий метод спирається на традиційне балансове рівняння. Для розкриття його сутності доречно навести декілька визначень, зокрема, німецького юриста Г.В. Симона [8, с. 12], згідно з яким фінансовий результат у вигляді прибутку є приростом продовж звітного періоду капіталу (засобів, які вклали власники) підприємства, а у формі збитку – відповідно його зменшення. У монографії [9, с. 9] з економічної точки зору фінансовий результат також розглядається як «один із найважливіших показників діяльності підприємства, що відображає зміну вартості власного капіталу як результату відповідної діяльності підприємства». Корифеї теорії та практики фінансового аналізу А.Д. Шеремет і Р.С. Сайфулін висловлюють подібну точку зору, що «фінансовий результат підприємства виражається у зміні величини його власного капіталу звітного періоду» [10, с. 219].

Динаміку цих показників слід вважати лише взаємопов'язаною, але ніяк не тотожною. Дійсно, величина власного капіталу господарюючих суб'єктів змінюється (збільшується, зменшується або залишається сталою) залежно від розміру та області значення фінансового результату. Проте її кількісні перетворення можуть відбуватися під впливом й інших операцій, які абсолютно не пов'язані з процесами формування фінансових результатів за класичною схемою «доходи мінус витрати», як то внески засновників понад статутний капітал, безоплатна передача необоротних активів, або сума дооцінки останніх, що є корпоративною власністю, залучення капіталу шляхом додаткової емісії акцій чи їх фактична собівартість у випадку викупу власниками товариства і подібні до них.

Таким чином, при зіставленні величини фінансових результатів підприємства із абсолютним відхиленням власного капіталу вони можуть збігатися практично з нульовою ймовірністю, так само, які і в попередньому підході із приростом (убутком) чистих активів.

Підтримуючи ідею асоціації змісту фінансових результатів з динамікою власного капіталу підприємства, Бреславцева Н.А. в роботі [11] розвиває дум-

ку у напрямку встановлення їх взаємозв'язку зі станом окремої складової власних коштів – установчого фонду, що має всі підстави на існування. Адже наявність цінних паперів, якими оформлюється вартість статутного капіталу акціонерних товариств і особливо – базові умови емісії, у різній мірі визначають право їх власників на частину позитивного фінансового результату (або відсутність такого права) і, тим самим, впливають на розмір та стійкість формування останнього. А отже, економічна інтерпретація поняття «фінансові результати» у більшості випадків пов'язана із розглядом їх сутності з позицій власників та кількісно ототожнюється зі змінами власного капіталу чи його окремих елементів.

Враховуючи зазначене вище твердження, а також вплив фактору мінливості ринкового оточення на процес формування економічних процесів, досить цікавим, з нашого погляду, є ставлення до з'ясування змісту фінансових результатів вітчизняних науковців Л.В. Дікана та О.О. Вороніної, під яким розуміють «якісну характеристику фінансово-господарської діяльності підприємства, яка в цілому уособлює підсумок економічних відносин підприємства та зокрема відображає значущість і сталість розвитку підприємства (з погляду отриманого доходу), впливовість на його фінансово-господарську діяльність факторів зовнішнього середовища (з погляду структури та обсягів витрат) і кількісно узагальнюється у вигляді прибутків (збитків), зміни власного капіталу, його окремих складових частин» [9, с. 21].

Третій метод під назвою «витрати-випуск» ґрунтується на розрахунку фінансових результатів як різниці між доходами та витратами виробництва за видами діяльності з урахуванням зміни залишків ресурсів продовж аналізованого періоду і не передбачає калькулювання собівартості продукції за даними фінансового обліку. Над його створенням працювали радянські економісти у 1924–1928 рр., а світове визнання він отримав завдяки працям В. Леонтьєва [13, с. 65].

На сьогоднішній день метод «витрати-випуск» рекомендовано до використання у плануванні, в обліку і статистиці такими міжнародними організаціями, як ООН, ЄС та Міжнародний комітет з бухгалтерських стандартів [13, с. 47]. Така його популяризація обумовлена здатністю забезпечувати оперативність ідентифікації фінансових результатів, знижувати трудомісткість облікових процедур та сприяти посиленню державного контролю за правильністю їх проведення.

Саме принципові положення методу «витрати-випуск» покладено в основу побудови національної системи бухгалтерського обліку фінансових результатів, які хоча і не дають чіткої їх інтерпретації, проте визначають дві основні форми прояву – прибуток та збиток як наслідок співставлення приросту економічних вигод у вигляді доходів та зменшення економічних вигод у формі витрат.

Варто також розглянути зміст фінансових результатів згідно концептуальних позицій Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [14] (далі – ПКУ), прийняття якого дало поштовх для впровадження у відповідності ключових позицій бухгалтерського і податкового їх визначення та імплементації зі світовими нормами. Тобто відбулось суттєве наближення обох видів обліку, зокрема, в частині трактування прибутку як об'єкту оподаткування, який розраховується шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг

та суму інших витрат звітного податкового періоду (п.п. 134.1.1 ПКУ [14]).

Однак розрив між податковим й бухгалтерським підходом залишатиметься завжди з огляду на цільове призначення в обчисленні фінансового результату підприємств: метою першого є забезпечення правильності їх відображення для потреб оподаткування, оскільки сплата податку на прибуток відбувається тільки за даними податкової звітності, а другого – надання повної і достовірної облікової інформації про них акціонерам, керівникам компаній, потенційним інвесторам, державним контролюючим органам та іншим зацікавленим особам для прийняття відповідних реальній ситуації управлінських рішень, оскільки дані бухгалтерської звітності є публічними і не становлять комерційної таємниці.

Дотримуючись бухгалтерської позиції, Л.І. Есманова інтерпретує фінансові результати як різницю історичної (фактичної) собівартості при вимірюванні між тим, що одержало підприємство за звітний період і тим, що на це фактично витратило у процесі здійснення господарської діяльності з метою забезпечення економічної вигоди, а також використання його у разі виникнення надзвичайних подій, і ця різниця є власністю власника [8, с. 22].

Вітчизняні теоретики Н.О. Власова і І.Ю. Мелушова висловлюють таку думку: «фінансові результати являють собою бухгалтерську оцінку різниці між поточними доходами в процесі їх формування, розподілу та використання на покриття відповідних їм еле-

ментів витрат підприємства за всіма видами діяльності за певний період часу й відповідно до нормативної бази складання фінансової звітності» [15, с. 25]. Проте автор не погоджується з їх переконаннями щодо домінування категорії прибутку над категорією фінансових результатів і прямої залежності другої від першої, яка випливає з того, що фінансові результати «беруть участь у формуванні чистого прибутку підприємства, але не ідентичні останньому» [15, с. 25]. Адже прибуток є лише однією із форм прояву фінансового результату, точніше – позитивною, поряд із негативною (збитком), а не навпаки.

До того ж згадані вище науковці наполягають на тому, що економічний прибуток є «більш об'єктивним показником ефективності та конкурентоздатності підприємства в довгостроковій перспективі», а фінансові результати «не завжди дають адекватну поточному положенню інформацію» [15, с. 25]. Однак за умов трансформаційних перетворень в економіці виробничі компанії можуть отримувати прибуток не лише внаслідок ефективної господарської діяльності, але і через високий рівень монополізації галузі (монопольний прибуток підприємств-монополістів), прорахунки конкурентів, надлишковий попит на певний вид продукції і супутню йому можливість отримувати надприбутки. Поряд із цим стійкі інфляційні процеси позбавляють прибуток здатності бути індикатором ефективності господарювання та кількісно відображати його реальні підсумки. У такій ситуації доречно вести мову не про отримання прибутку,

а про формування фінансових результатів від управління монетарними статтями підприємства з відповідним його коригуванням на рівень інфляції як запоруки економічної безпеки.

Таким чином, фінансові результати визначаються нами як більш комплексне поняття у порівнянні з категорією прибутку. Водночас фінансові результати більш обґрунтовано квантифікують ефективність (неефективність) діяльності підприємства, оскільки вона має здатність кількісно вимірюватись не лише позитивним (прибуток) ефектом від господарських операцій, але може мати і негативні (збиток) наслідки.

Зазначимо, що фінансові результати повинні концентрувати на собі увагу менеджерів у процесі реалізації функцій управління, тобто бути основою для прийняття управлінських рішень та контролю за їх виконанням, причому не виключно тактичних і оперативних, як наголошується у [15, с. 25-26], але і стратегічних (особливо стратегічних). Цей факт спонукає до виокремлення ще одного підходу у визначенні змісту фінансових результатів – управлінського.

На наш погляд, основним призначенням управлінського обліку фінансових результатів підприємства як складової

Рис. 1. Цільові підходи до визначення сутності поняття «фінансові результати»

Джерело: розроблено автором

частини бухгалтерського є забезпечення аналітичних потреб менеджменту в інформації про досягнення цільових орієнтирів такого управління за видами реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), центрами відповідальності, зовнішніми та внутрішніми сферами діяльності, її напрямками, процесами управління (формування, розподілу та використання) фінансовими результатами окремо, у різних варіантах комбінування та в цілому по підприємству. Адже ідентифікація фінансових результатів в управлінському обліку полягає в тому, що «відображений результат фінансового обліку деталізується і перегруповується відповідно до мети аналізу ефективності діяльності» [16, с. 64]. Внаслідок такого оцінювання формується достатньо інформативне підґрунтя для прийняття керівництвом підприємств відповідних тактичних і стратегічних управлінських рішень, або коригування вже прийнятих, спрямованих на підвищення результативності господарювання.

Проведені вище дослідження дали підстави для виокремлення чотирьох основних підходів щодо визначення сутності фінансових результатів через дефініції (від лат. *definitio* – визначення, коротке і логічне, що встановлює суттєві відмінні ознаки предмету, або значення поняття – його зміст та межі [17, с. 153]) цього поняття, графічно представлених на рисунку 1.

Слід наголосити, що фінансові результати з позиції кожного із зазначених підходів ідентифікуються, спираючись тільки на один із чотирьох цільових орієнтирів, тобто відокремлено від інших та однобічно. У цьому випадку їх зміст асоціюється лише з конкретною метою, яка переслідується, та/або групою зацікавлених осіб.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи здобутки проведеного дослідження природи походження та змісту дефініції «фінансові результати», сформулюємо власне її визначення: фінансові результати як економічна категорія це кількісно-змістовна характеристика господарської діяльності підприємства, яка обумовлена діючими пропорціями здобутих і втрачених ним економічних вигод у формі сальдо доходів та витрат, що є наслідком прийняття управлінських рішень, враховує вплив факторів внутрішнього і зовнішнього середовища та вимірюється показниками прибутку, збитку або їх повною відсутністю. Формування системи показників фінансових результатів діяльності підприємств на підставі обґрунтованих критеріїв їх оцінювання стане завданням подальших досліджень, адже без цього неможливо виявити усі змістовні параметри цієї важливої економічної категорії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бернштейн Л.А. Анализ финансовой отчетности : Теория, практика и интерпретация / Л.А. Бернштейн ; [науч. ред. пер. И.И. Елисеєва]. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 623 с.
2. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : [навч. посіб.] / В.О. Мец. – К. : Вища школа, 2003. – 278 с.
3. Салига К.С. Управління фінансовими результатами підприємства : [монографія] / К.С. Салига, Є.Ю. Ткаченко. – Запоріжжя : КПУ, 2008. – 176 с.
4. Селезнєва Н.Н. Финансовый анализ / Н.Н. Селезнєва, А.Ф. Ионова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 479 с.
5. Чернелевський Л.М. Аналіз діяльності підприємств та банківських установ : економічний, фінансово-інвестиційний, стратегічний / Л.М. Чернелевський, Н.Г. Слободян, О.В. Михайленко. – К. : «Хай-Тек Прес», 2009. – 640 с.
6. Ефимова О.В. Финансовый анализ / О.В. Ефимова. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Бухгалтерский учет, 2002. – 528 с.
7. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – К. : Ника-Центр, 2007. – 768 с.
8. Есманова Л.І. Фінансові результати як економічний інструмент розвитку сільськогосподарських підприємств / Л.І. Есманова. – Суми : ВАТ «СОД», видавництво «Козацький вал», 2007. – 156 с.
9. Дікань Л.В. Фінансовий результат підприємств : теоретичні узагальнення та прикладний аналіз : [монографія] / Л.В. Дікань, О.О. Вороніна. – Харків : СПД ФО Лібуркіна Л.М., 2008. – 92 с.
10. Шеремет А.Д. Финансы предприятия : учеб. пособие [для студентов вузов, обучающихся по экон. спец. и направлениям] / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин. – М. : Инфра-М, 1999. – 343 с.
11. Бреславцева Н.А. Бухгалтерское дело : [учеб. пособие] / Бреславцева Н.А., Медведева О.В., Нор-Аревян Г.Г. – М. : А-Приор, 2007. – 160 с.
12. Кодацкий В.П. Во имя прибыли / В.П. Кодацкий. – Х. : Харьковское отделение издательства «Экономика» при Харьковском научно-исследовательском экономическом институте, 2002. – 265 с.
13. Кодацкий В.П. Прибыль и бизнес / В.П. Кодацкий. – Х. : Харьковское отделение издательства «Экономика» при Харьковском научно-исследовательском экономическом институте, 2002. – 189 с.
14. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : за станом на 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 23.12.2010 р. № 2856-VI). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Назва з екрана.
15. Власова Н.О. Ефективність формування фінансових результатів підприємств роздрібною торгівлі : [монографія] / Н.О. Власова, І.Ю. Мелушова. – Харківський державний університет харчування та торгівлі. – Харків, 2008. – 259 с.
16. Ловінська Л.Г. Концепція фінансового результату в системі бухгалтерського обліку підприємств / Л.Г. Ловінська // *Фінанси України*. – 2003. – № 11. – С. 58-65.
17. Философский словарь [под ред. И.Т. Фролова]. – М. : Республика, 2001. – 719 с.